

LØRDAG

Stavkirkeforskningen

► HOVEDSAKEN

20

MIN TRO

Når klassekameratene gikk på fest på ungdomsskolen, ville Nancy Herz begynne med hijab.

24

GJESTEN

Det sitter en eldre mann på Nyskogen bo- og omsorgssenter som bør få et takkekort i posten, skriver Hilde Mjøs.

ligger brakk

ARNE GUTTORMSEN

epost@vl.no

ERLEND BERGE (FOTO)

epost@vl.no

Det finnes verken søkere eller stillinger. – Vår akademiske stavkirkekompetanse er svært tynn, innrømmer Riksantikvaren.

Om to år kan Linn Borgen (30) forsvare sin doktorgrad på Universitetet i Oslo etter å ha forsket på ombygging av stavkirker. – Jeg vil studere dynamikken mellom tradisjon og endring, i skjæringspunktet mellom håndverk og tro, sier hun.

Av verdens 29 originale stavkirker står én utenfor Norge. Stavkirkene er unike bygningshistoriske kulturminner. Norge mangler imidlertid forskning, og vi har heller ikke noe stavkirkemuseum.

For tiden er det to doktorgradsstipendiater på feltet. En hel generasjon stavkirkeeksperter mangler. Ingen stillinger står ubesatte. Riksantikvaren (RA) er ferdig med sitt Stavkirkeprogram. På Norsk institutt for kulturminnevern (Niku) gikk den siste stavkirkeforskeren av med pensjon for to år siden.

Sjelden forsker. Om to år kan Linn Borgen (30) forsvare sin doktorgrad på Universitetet i Oslo etter å ha forsket på ombygging av stavkirker. I RAS bibliotek i Oslo sentrum peker Borgen på detaljtegninger over Borgund stavkirke. Ikke to staver, veggplanker eller gulvbord i kirken er like. Slik er det også i de to kirkene i Uvdal og Torpo hun særlig jobber med.

– For meg er det avgjørende å kunne se på

16 LØRDAG HOVEDSAKEN

Norske stavkirker

Borgund

Lærdal i Sogn og Fjordane. Fra etter 1180. Foto: NTB scanpix/arkiv

Eidsborg

Dalen i Telemark. Deler fra 1250-1300. Foto: Wikipedia Commons

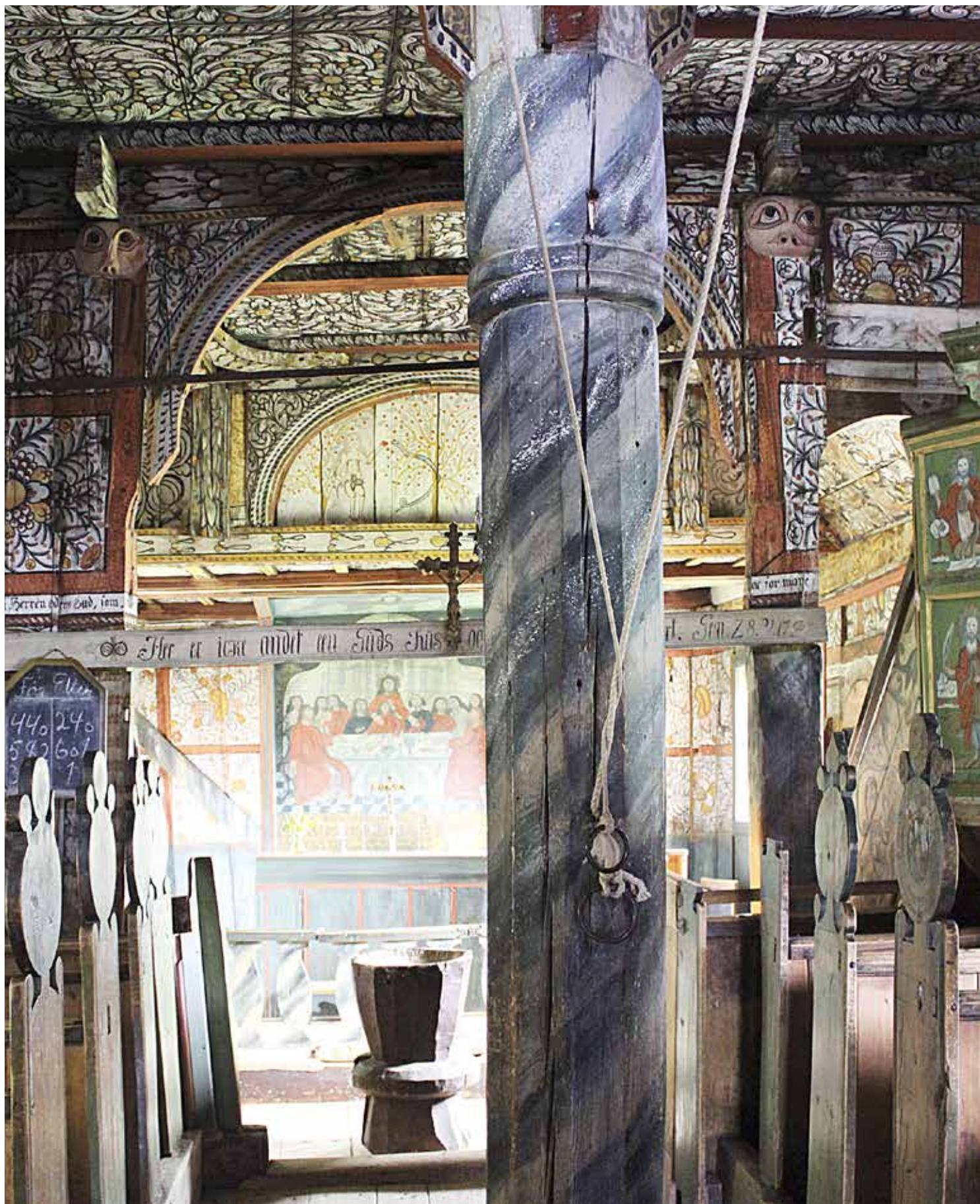
Flesberg

Numedal i Buskerud. Deler fra etter 1111. Foto: Mahlum/Wikipedia Commons

Garmo

Gudbrandsdalen i Oppland. Står på Maihaugen. Deler fra 1200-tallet. Foto: NTB scanpix/arkiv

Man kan spørre om stavbyggingsteknikken i seg selv fikk noe religiøst ved seg. – I Uvdal stavkirke er det tydelig at man har ønsket å bevare den gamle kirken ved å fortsette bruken av tradisjonell byggeteknikk, lenge før kulturminnevernet oppsto, sier Linn Borgen.

Foto: Linn Borgen

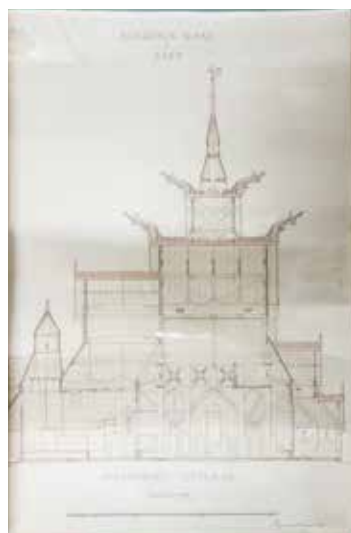

kirkene sammen med ekspertene som virkelig kan det. Evnen til å forstå stavkirkenes kompliserte konstruksjoner må øves opp gjennom mange år. Erfarne stavkirkeforskere som Jørgen Jensenius, Knud J. Krogh og Ola Storsletten har brukt mange år på å måle opp og lage tegninger slik at de kjenner hver centimeter av kirkene, sier Borgen.

Universitetet i Oslo kan ikke tilby doktorgradstudenten veiledere med spesialkompetanse på stavkirker. Veilederne består derfor av en med bakgrunn fra middelalderhistorie og en annen med kompetanse på middelalderkunst. Fra Sverige får Borgen veiledning fra en ekspert på middelalderhåndverk som også har jobbet mye med middelalderbygg og samtidig har den akademiske kompetansen som et doktorgradsstudium krever.

Borgen tar oss med til Norsk Folkemuseum for å vise oss hvor hennes interesse ble født.

– Her var jeg guide i fem år mens jeg studerte, forteller hun og viser oss Gol stavkirke som ga

Tegning av Borgund stavkirke.

henne de avgjørende inntrykk som gjorde at hun ble hektet på middelalderens trebygg.

16-åringen. De første impulsene til stavkirkeforskning kom fra kunstnere som Johan Flintoe og J.C. Dahl. Vår første riksantikvar, Herman Major Schirmer, var elev ved en tegneskole da han 16 år gammel utførte oppmåling og nedtegning av Borgund stavkirke i 1861. I dag kan man se, men ikke røre, hans nøyaktige og kunstferdige utførte tegninger utstilt i Riksantikvarens lokale. Få tenåringer har slike interesser i dag.

130 millioner kroner har stavkirkeprogrammet kostet. I 14 år har det pågått. Ved avslutningen i

2015 kunne Riksantikvaren gi seg selv karakteren «svært vellykket». 20 av kirkene hadde alvorlige konstruksjonsproblemer. De er rettet, og samtlige 28 stavkirker er satt i stand til «normalt vedlikeholds nivå».

Tynn kompetanse. Likevel ligger altså forskningen på stavkirkene brakk. Kristin Bakken er avdelingsdirektør med ansvar for kunnskapsutvikling hos Riksantikvaren. Hun har skrevet forordet i den nye boken som oppsummerer stavkirkeprogrammet. Der erkjenner hun paradokset. Norge har så godt som alt verden har å by på av stavkirker, men vi mangler fagmiljøer til å utvikle og holde kunnskapen om den unike verdensarven levende.

– Resultatet av kartleggingen vi gjorde på universitetene for to år siden var nedslående, og det stadfester inntrykket vårt av at den nasjonale forskningskompetansen på stavkirkene i dag er svært tynn, problematisk tynn, slik vi i forvaltningen ser det.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Gol

Buskerud/Folkemuseet i Oslo. Deler fra etter 1216

Foto: kirkenorge.no

Grip

Kristiansund i Møre og Romsda. Deler fra sist på 1400-tallet.

Foto: Wikipedia Commons

Haldalen

Sør-Trøndelag/Trøndelag museum. Deler av stavkirken er fra før 1200.

Foto: John Erling Blad /Wikipedia Commons

Hedalen

Valdres i Oppland. Kirken er antagelig reist etter 1163

Foto: NTB scanpix/arkiv

Heddal

Notodden i Telemark. Fra 1200–1300?

Foto: NTB scanpix/arkiv

Hegge

Valdres i Oppland. Siste del av 1100-tallet

Foto: NTB scanpix/arkiv

Hopperstad

Vik i Sogn og Fjordane. Fra etter 1131

Foto: J. P. Fagerback/Wikipedia Commons

Høre

Valdres i Oppland. Deler fra etter 1179.

Foto: Marit Irene Skaug/Wiki Commons

Høyjord

Høyjord i Vestfold. Koret fra siste del av 1100-tallet, skipet fra cirka 1275.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Kaupanger

Kaupanger i Sogn og Fjordane. Fra 1137.

Foto: Wikipedia Commons

Kvernes

Averøy i Møre og Romsdal. Deler fra først på 1300-tallet.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Lom

Gudbrandsdalen i Oppland. Fra etter 1158.

Foto: John Erling Blad/Wikipedia Commons

Lomen

Valdres i Oppland. Etter 1179.

Foto: J. P. Fagerback/Wiki Commons

Nore

Numedal i Buskerud. Reist etter 1166–67.

Foto: John Erling Blad/Wiki Commons

Reinli

Valdres i Oppland. Fra etter 1326?

Foto: Sean Hayford O'Leary/Wiki Commons

Ringebu

Gudbrandsdalen i Oppland. Cirka 1220.

Foto: Trond Strandsberg/Wiki Commons

Rollag

Numedal i Buskerud. Eldre enn 1425.

Foto: Frode Inge Helland/Wikipedia Commons

Rødven

Åndalsnes i Møre og Romsdal. 1100-tallet.

Foto: Roar Johansen/Wikipedia Commons

Røldal

Røldal i Hordaland. Deler fra 1200–1250?

Foto: Tom Bjørnstad/Wikipedia Commons

Torpo

Hallingdal i Buskerud. Fra etter 1192.

Neste side ➤
Flere stavkirker

Dette skriver de ansvarlige hos Riksantikvaren fire år etter at seniorforsker Ola Storsletten slo alarm. Om ansvaret skulle plasseres hos Norsk institutt for kulturforskning eller hos Riksantikvaren, var ikke avgjørende for Storsletten, men at «en skjør plante som kunnskapen om de norske stavkirker får et godt sted å være». Storsletten gikk av med pensjon for to år siden.

Ikke stuereint. Når hadde vi sist en stavkirkeforskning å være bekjent av? Når hun skal svare på spørsmålet, går Kristin Bakken tilbake til 1800-tallet, den gang det å forske på noe nasjonalt ikke var suspekt.

– Stavkirkene var det første de tok tak i, de som forsket på materiell kulturarv. Vikingskip og sagaforskning – de grep til det som pekte tilbake på nasjonal storhetstid. Senere ble det om å gjøre å ta avstand til denne nasjonsbyggingen. Man skulle ikke være nasjonal, men internasjonal. Samtidig

Stavkirkene er det unike, norske bidraget til verdensarkitekturen, og det er både interessant og urovekkende at den akademiske interessen er svært liten her hjemme mens den er stor utenlands.

Kristin Bakken,
avdelingsdirektør,
Riksantikvaren

vokste teorikravet innenfor all forskning, og stavkirkene ble skylt ut med badevannet, sier Bakken.

Hun ser det i sammenheng med det hun mener er en generell nedprioritering av forskning på norsk kulturarv. Hun viser til språkhistorie- stedsnavn- og dialektforskningen som hun har sin bakgrunn fra. Etter 130 års dokumentasjon av norsk språkhistorie var ikke lenger språksamlingene interessante for UiO.

– Det er en refleks av den samme holdningen om at det er mindreverdige å forholde seg empirisk til kulturarven, sier Bakken.

Hun vil understreke at hun verken er motstander av nasjo-

nalismekritikk, internasjonalisering eller teori. Poeng er for henne at summen av disse hensynene har flyttet forskningen bort fra felt hun mener det er et nasjonalt ansvar å opprettholde forskerkompetanse og produsere forskningsresultat på.

Riksantikvaren skal forvalte fysiske kulturminner, men ingen har institusjonelt ansvar for forskningen.

– Med arkeologien forholder det seg helt annerledes. Den forskningen har ikke på noe tidspunkt ligget nede. Det tror jeg skyldes at feltet er forankret i museumsinstitusjoner, og at det har loven i ryggen. Ingen har ansvar for å forske på automatisk fredede bygninger slik man har med arkeologiske kulturminner, sier Bakken.

Nyttforskning. Riksantikvaren har ansvar for forvaltning, men ikke for å bære et forskningsmiljø. Samtidig skal forvaltningen være kunnskapsbasert slik at man tar de riktige valgene. ➤

Forrige side ◀
Norske stavkirker

Undredal

Aurland i Sogn og Fjordane. Siste del av 1100-tallet.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Urnes

Luster i Sogn og Fjordane. Fra etter 1131.

Foto: Nina Aldin Thune/Wikipedia Commons

Uvdal

Numedal i Buskerud. Deler fra etter 1168.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Øye

Valdres i Oppland. Kanskje fra cirka 1200.

Foto: NTB scanpix/arkiv

Kilde: Jørgen H. Jensenius/stavkirke.info

Hviler på gammel vane

Bare to av 28 stavkirker er vitenskapelig beskrevet. Dessuten har vi i for stor grad sett med norske briller.

Kristin Bakken er avdelingsdirektør med ansvar for kunnskapsutvikling hos Riksantikvaren. Hun mener oppgavene står i kø for forskere.

– Bare to av kirkene – Urnes og Kaupanger – er vitenskapelig kartlagt og beskrevet fra topp til bunn. Det opplagte vil derfor være å gjøre det med de 26 andre, sier hun.

Arkeologi. Oppmerksomheten har dessuten vært rettet for ensidig mot den rene arkitektur og byggeskikk. Bakken mener det er mye å hente når man undersøker grunnen under og rundt stavkirkene. Videre vil det være mye å lære ved å se kirkene som del av en lokal og regional historie.

– Når man på den måten studerer kirkene ikke bare med målebånd og arkitektblikk, er de rike kilder til viten ut over seg selv om folks religiøsitet, kultur og levestil, mener Bakken.

Dagsorden. Riksantikvarens seniorrådgiver Leif Anker mener de siste 10–15 årenes forskning setter en ny dagsorden. Han bruker ordet «vanesannheter» om det som ikke lenger er forenlig med ny viten.

– Stavkirkene kan ikke ses kun i lys av det norske materialet, som et isolert norsk eller nordisk fenomen, påpeker han.

Selv om det norske materialet er overlegent det rikeste, må funn som er gjort i Danmark, Sverige og Storbritannia kaste lys over historien. En av vanesannhetene er at måten å bygge stavkirker på har utviklet seg trinnsvis. Den tilsier at de første stavene ble fundert direkte i bakken og at man siden gikk over til å sette de på stein.

– Trekirker har vært fundamentert i bakken lenge etter at den eksisterende kirken på Urnes ble bygget, opplyser Anker.

Mangler. Han mener det første skrittet må være å sette kreftene inn på så godt som mulig å utnytte de kildene som stavkirkene er. Bygningene står der og er ennå ikke kartlagt.

– I dagens situasjon er den store utfordringen i stavkirkeforskningen ikke mangel på material, men mangel på forskning, empiri og tilpassete metoder, mener Anker.

Vårt Land

– På arkeologifeltet er ikke det vanskelig, men for stavkirkene trenger vi mer forskning. For oss er dette derfor nytteforskning, sier Bakken.

Den nye boka gir forskningsbasert innsikt i fagfeltet. Den gir også innspill til ytterligere utforskning. Men boka er bare å betrakte som et biprodukt av stavkirkeprogrammet, konstaterer Riksantikvaren. 130 millioner kroner var tilstrekkelig til å bevare kirkene, men ga ikke rom for det parallelle forskningsprogrammet fagfolkene mener er nødvendig.

– Stavkirkene er det unike, norske bidraget til verdensarkitekturen, og det er både interessant og urovekkende at den akademiske interessen er svært liten her hjemme mens den er stor utenlands. Når vi får forespørsler fra utenlandske forskere som spør etter den norske ekspert-

sen, har vi lite å vise til. Forskningen kan ikke bli et ansvar som vi må håpe på blir akslet av utenlandske forskningsinstitusjoner, framholder Bakken.

Fem studenter. Helt mørkt er det likevel ikke. Emnet blir lagt inn igjen i pensumlistene ved universitetene. Riksantikvaren blir spurt om å holde introduksjonsforelesninger for nye studenter.

Da Fortidsminneforeningen inviterte til seminar ved Urnes stavkirke med den danske stavkirkeeksperten Knud Krogh (født

◊ I Riksantikvarens arkiv kan nye og gamle opptegninger studeres. For Linn Borgen (t.v.) er det avgjørende å lære av ekspertene. – Evnen til å forstå stavkirkenes kompliserte konstruksjoner må øves opp gjennom mange år, sier hun som får hjelp av Torborg Strand, medarbeider hos Riksantikvaren.

1932) høsten 2015, kom det fem studenter.

Linn Borgen studerer nå ombygginger i stavkirkene i perioden 1247-1723, og ser på hvordan religiøse forestillinger og ritualer påvirket ombyggingsarbeidet og vice versa.

Skjæringspunktet. – Jeg studerer dynamikken mellom tradisjon og endring i skjæringspunktet mellom håndverk og tro. Selv om reformasjonen førte meg seg mange endringer i kirkerommene, sluttet man ikke umiddelbart med den gamle stavbyggingstek-

nikken. Tvert i mot fortsatte man flere steder å lage tilbygg til kirkene i stavteknikk helt til tidlig på 1700-tallet. En hypotese jeg jobber med er derfor at teknikken i seg selv ble så tett knyttet til det kirkelige, at den nærmest fikk noe religiøst ved seg enkelte steder, sier hun.

Stavkirkenes arkitektur og byggeteknikker er målt opp og studert, men deres religiøse funksjon har det vært mindre akademisk interesse for.

– Derfor ønsker jeg å undersøke deres særegenheter som kristne bruksom, sier Borgen.

Stavkirker

◊ Riksantikvarens stavkirkeprogram ble avsluttet i 2015.

◊ 130 millioner kroner har restaureringen kostet (2001-2015).

◊ Det er gjort arbeid på alle de 28 stavkirkene i landet.

◊ 17 av stavkirkene er menighetskirker. Tre er eid av museer. Fortidsminneforeningen eier åtte.

◊ I middelalderen var det over 1.000 stavkirker i Norge

◊ Da var det også stavkirker i flere land i den nordvestre delen av Europa.

◊ Tilbake er de 28 i Norge.

◊ Hedared stavkirke i Sverige er den eneste bevarte utenfor Norge som opprinnelig er bygget der.

◊ Byggeskikken står i en særstilling internasjonalt.

Kilde: Kristin Bakken (red.): *Bevaring av stavkirkene. Håndverk og forskning* (Pax forlag)

Den eneste utenfor Norge

Hedared

Hedared stavkirke, Borås kommune, Västra Götalands län, Sverige. Eneste bevarte stavkirken utenfor Norge som opprinnelig er bygget der. Byggeår 1501-1505.

Foto: Tor Svensson/
Wikipedia Commons

Trenger 13 millioner

Fortidsminneforeningen eier åtte stavkirker. Nå vil de ha status som museum og drive forskning.

Fortidsminneforeningen har mottatt støtte fra staten siden 1800-tallet fordi foreningen i praksis var landets Riksantikvariat. Disse oppgavene ble overtatt av Riksantikvaren da embetet ble opprettet i 1912. Foreningen er fortsatt kirkeeier og beholdt derfor ansvaret for sine bygg, deriblant stavkirkene.

Får nei. Fortidsminneforeningen har i dag støtte som en frivillig organisasjon innen kulturminnevernet. Til de åtte kirkene hadde de 155.000 besøkende i 2015. 13 millioner kroner årlig er det de trenger.

– Vi driver i praksis en museumsdrift, men vi har fått nei på våre søknader til Kulturdepartementet om status som museum. Får vi det, kan vi starte med stavkirkeforskning. Nå har vi ikke ressurser til det. Vi har en brøkdel av de midlene vi ville hatt dersom vi var museum, sier generalsekretær Ola Fjeldheim.

– Vil 13 millioner gi tilstrekkelig forskning?

– Vi må tenke på det som såkornmidler som vi kan bruke for å hente midler fra andre steder. Jeg er trygg på at vi kan hente midler fra det private næringsliv, men da må vi kunne legge penger på bordet selv, mener Fjeldheim.

Ingen kø. Hadde denne kulturarven stått andre steder i verden, mener han finansfolk ville stått i kø for å finansiere forskningen, slik er det ikke her. Han vet at flere forskningsmiljøer er interesserte i å bli med. Behovet for forskning er han ikke i tvil om.

– Vi tror at vi vet det meste om våre mest ikoniske bygninger. Sannheten er at det er veldig mye vi ikke vet, sier han.

Som eksempel peker han på at vi bruker mye penger på tjærebehandling av kirkene uten helt å vite hvordan det gjøres best mulig.

– Jeg mener vi ikke har full kunnskap hvordan tjæren skal fremstilles og når den bør påføres. Vi har søkt midler til å bygge kunnskap om det i samarbeid med flere av museene. Det handler om forskning i praksis, sier Fjeldheim.

Få midler. Norsk institutt for kulturminneforskning er et av fagmiljøene som har kompetanse på stavkirker. Etter at stavkirkeekspernten Ola Storsletten gikk av med pensjon, er han ikke blitt erstattet.

Forsker Annika Haugen leder Bygningsavdelingen ved Niku. Hun deler Riksantikva-

– Får vi status som museum kan vi starte med stavkirkeforskning, sier generalsekretær i Fortidsminneforeningen Ola Fjeldheim.

rens bekymring for stavkirkeforskningen.

– Vi skulle gjerne hatt midler til å sørge for at kompetansen blir overført til neste generasjon, men de midlene finnes ikke, sier hun.

Niku er en stiftelse som i stor grad er avhengig av å trekke inn midler gjennom eksternt finansierte forskningsprosjekter og konsulentoppdrag. Etter at Riksantikvarens stavkirkeprogram er fullført, er det lite å hente fra den kanten.

– Det er vanskelig å få bevilget midler fra Norges forskningsråd til dette fagfeltet. At stavkirkekompetansen nå er spredt litt her og der, er beklagelig siden stavkirkene er et stort nasjonalt og også internasjonalt ansvar, sier Haugen.

Spleiselag. KA er en kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon. Den norske kirke eier 17 av våre stavkirker. Dnk er også medlem i KA der Oddbjørn Sørmoen er fagdirektør. At kirkeeierne som knapt har penger til vedlikehold, skal ta ansvar for forskningen, har han liten tro på. Ifølge Sørmoen må det i så fall være å løfte saken gjennom Stavkyrkjeeigarforum. Dette forumet består av KA, kirkelige fellelråd som eier stavkirker, Fortidsminneforeningen, som eier åtte kirker, og museene, som eier tre.

Med midler fra Kulturdepartementet jobber KA med saker som har med vedlikehold, brann- og klimasikring av kirkene å gjøre. Sammen med Riksantikvaren finansierte KA kartlegging av kirkeklokker fra middelalderen. Likeledes er KA involvert i finansieringen av et doktorgradsarbeid på kirkebranner og kirker som identitetsskapende symbol. Sørmoen understreker at KA ikke er en forskningsinstitusjon.

– Vi er interessert i at det forskes på stavkirkene, og jeg ser ikke bort fra at KA kan være med på et spleiselag for å finansiere slik forskning dersom det kan løfte kunnskapen om vedlikehold av kirkene, sier Sørmoen.

Vårt Land